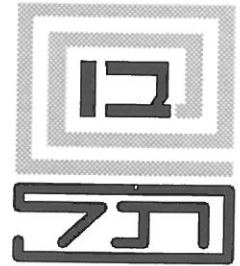

ח'ינוך החשיבה

אדר תשנ"ו, מרץ 1996

עלון מס' 5

האגף לתוכניות לימודים במשרד החינוך, התרבות והספורט

מכון ברנקו וייס לטיפוח החשיבה

עריכה ממוחשבת: מיכל רכלבסקי

עורך: יורם הרפז

אירורים: עמוס אלנבוג

לחינוכאים שלום,

תוכן	דבר הצורך
1	דבר הצורך
3	ד"ר סמאר / ח'ינוך לביקורתיות
12	ד"ר אביש / טקסונומיה של נטיות ויכולות של חשיבה ביקורתית
24	ד"ר אביש / הוראת חשיבה ביקורתית - האם אנו מלמדים בצורה בלתי-מבוקרת?
29	ד"ר פוסטמן / חשיבה ביקורתית בצידן האלקטרוניקה
	ד"ר הרפז / הכיולות סותרים בח'ינוך של חשיבה ביקורתית
34	ד"ר אור / טיפוח חשיבה בסיסית
	ד"ר אור: האלמותיות והיכולות
39	ד"ר אור / חשיבה של חשיבה באמצעות חידות

הנושא העומד במרכזו של עלון זה הוא ח'ינוך לחשיבה ביקורתית. "חשיבה ביקורתית" הוא שם של תנועה חינוכית שמרכזה בארצות הברית ויש לה השפעה ניכרת גם בארצות אחרות. מטרתה היא להפוך את החשיבה הביקורתית לאידאל שינחה את החינוך במוסדותיו השונים. אידאל זה, טוענים הוגי התנועה, תואם את רוח התקופה ועונה על אתגריה טוב יותר מכל אידאל חינוכי אחר. למרות שהתנועה מונחית על ידי רעיון כללי אחד - חשיבה ביקורתית - להוגיה יש תפיסות שונות שלו (על מגוון התפיסות של חשיבה ביקורתית ראו הספר ח'ינוך לחשיבה ביקורתית, עורך יורם הרפז, הוצאת מאגנס ומכון ברנקו וייס, 1996, בדפוס). שתי תפיסות של חשיבה ביקורתית מיוצגות בעלון זה במאמריהם של ג'ון פסמור ורוברט אניס.

בעוד שפסמור תופס את החשיבה הביקורתית כתכונת אופי, תופס אותה רוברט אניס, פרופסור לפילוסופיה של החינוך ומנהל "הפרויקט לחשיבה ביקורתית" באוניברסיטת אילינוי, כמקבץ של נטיות ויכולות להעריך אמונות או טיעונים. במאמרו "טקסונומיה של נטיות ויכולות של חשיבה ביקורתית" הוא מציע רשימה המבקשת לכלול את כל מרכיבי החשיבה הביקורתית (או הרציונלית). הרשימה מתחלקת לשני חלקים עיקריים: לנטיות וליכולות. הנטיות ערבות להפעלתן של היכולות, שכן יכולת ללא נטייה לצאת אל הפועל היא חסרת ערך. רשימת הנטיות כוללת ארבע-עשרה נטיות בסיסיות של חושב ביקורתי (ניתן לראותן כמרכיבים של תכונת ביקורתיות שעליה כותב פסמור). רשימת היכולות מתחלקת לחמישה חלקים:

ג'ון פסמור, פילוסוף מהאוניברסיטה הלאומית של אוסטרליה, מתלבט במאמרו "חינוך לביקורתיות" בשאלה העיקרית: "מה פירוש הדבר לחנך ילד להיות ביקורתי?" הוא בוחן חלופות שונות: חינוך לחשיבה ביקורתית כמסירת עובדות על אודות חשיבה ביקורתית, כאימון בהרגלים מסויימים, כהקניית מיומנויות בחשיבה לוגית, כעיצוב תכונת אופי מסוימת. הוא מגיע למסקנה ש"להיות ביקורתי" דומה יותר למה שאנו מכנים יתכונת אופי מאשר למיומנות בביצוע. עיקרה של תכונת אופי זו היא נכונותו של אדם לבקר אמונות רווחות, ובמיוחד את אמונותיו שלו עצמו. אך בית-הספר הקיים, טוען פסמור, אינו ערוך לעצב תכונת אופי, לבטח לא את תכונת הביקורתיות, אלא לאימון בהרגלים ובמיומנויות. מורים יוכלו לעצב את תכונת הביקורתיות רק אם ידגמו בשיעוריהם דיון ביקורתי באמונות של תלמידיהם ושלחם עצמם. אך תכונה של ביקורתיות אינה מספיקה; יש צורך ב"ביקורתיות מחונכת", בכונות לבקר אמונות רווחות "מתוך השתתפות במסורות התרבות הגדולות", כלומר לביקורתיות המבוססת על הבנה של תחומי הידע השונים.

את מה שגיון דיואי כינה 'עולמו של בית-הספר' - עולם נטול הקשר ומנותק מהחיים שמחוצה לו).

במאמרו "חשיבה ביקורתית בעידן האלקטרוניקה" טוען פוסטמן שבעידן שבו המידע מועבר בעיקר באמצעות תמונות בטלוויזיה, "הנהרה, הסבר וטעינה - הכלים של השיח הרציונלי - משמשים פחות ופחות ככלים לביטוי רעיונות, ולכן האמצעים המסורתיים לחינוך אנשים לחשיבה ביקורתית הם פחות ופחות רלוונטיים".

במאמרו "הגיונות סותרים בחינוך לחשיבה ביקורתית" מנסה עורך עלון זה להכניס קצת סדר בגישות השונות לחינוך לחשיבה ביקורתית. הוא עושה זאת באמצעות "המפה הקוגניטיבית של ההוראה" שפיתח צבי לם בספרו **ההגיונות הסותרים בהוראה** (ספרית פועלים, 1973). "המפה" מתארת שלושה הגיונות חינוכיים - שלושה דפוסי ההוראה. מסקנתו של כותב המאמר היא שיש צורך לפתח דפוס הוראה רביעי ההולם את הרעיון של חינוך לחשיבה ביקורתית.

גדעון ונר, מפתח תוכניות לימוד עתירות חשיבה במכון ברנקו וייס, מציג בקיצור את **גישת המיזוג** החותרת למזג אמצעים דידקטיים לפיתוח החשיבה בשיעורים של מקצועות הלימוד המקובלים, ומזמין את הקוראים המעוניינים בנושא זה להרשם לקורס מיוחד בגישת המיזוג.

במדורו הקבוע "חשיבה על חשיבה באמצעות חידות" סוחט ונר את מלוא הפוטנציאל החינוכי מחידותיו. הפעם הוא שם דגש על מימד האמפתיה, או "הכניסה לראשו של האחר", ההכרחי לחשיבה טובה.

הבהרה ראשונית, שמטרתה לברר מה טיבו של הטיעון שעל הפרק, **תמיכה בסיסית**, שמטרתה לברר את מהימנות המקורות שעליהם נסמך הטיעון, **היסק**, שמטרתו לבחון את המבנה הצורני, הלוגי, של הטיעון, **הבהרה מתקדמת**, שמטרתה לעמוד באופן עמוק יותר על טיבו של הטיעון ו**אסטרטגיה וטקטיקות**, המתרכזות בממדים החברתיים של הטיעון, כלומר באופן הצגתו וההגנה עליו. תכליתה של טקסונומיה סבוכה זו היא לסייע לנו בעיצוב חשיבה ביקורתית, כלומר "חשיבה שקולה ורפלקטיבית המתרכזת בהחלטה למה להאמין ומה לעשות". היא מובנת יותר כאשר היא מודגמת. אניס מדגים את ביצועיה על "מקרה מהחיים" - נסיונו האישי במשפט חבר בקבר מושבעים.

כיאה לגיון העוסק בחשיבה ביקורתית ומבקש להדגימה הלכה למעשה כללנו בו גם שני מאמרים שעניינם חשיבה ביקורתית על חשיבה ביקורתית. רוברט סטרנברג, פרופסור לפסיכולוגיה מאוניברסיטת ייל, וניל פוסטמן, פרופסור לתקשורת באוניברסיטת ניו-יורק, מבקרים את החינוך לחשיבה ביקורתית מזוויות שונות, אך הם תופסים את החשיבה הביקורתית באותו אופן - כקורס בלוגיקה ואו הקניית מיומנויות בהתאם לטקסונומיה כזו או אחרת.

סטרנברג טוען במאמרו "הוראת חשיבה ביקורתית - האם אנו מלמדים בצורה בלתי-מבוקרת?" שהבעיות שתוכניות הלימוד בחשיבה ביקורתית מציבות בפני התלמידים שונות באופיין מהבעיות שיציבו בפניהם החיים מחוץ לבית-הספר, ולפיכך הן אינן מכינות אותם לחיים (מה שטוען סטרנברג על תוכניות הלימוד בחשיבה ביקורתית נכון, ככל הנראה, גם לגבי תוכניות לימוד אחרות. תוכניות אלה יוצרות

ראה אור ביומיוס אלה

יצירתיות רצינית / אדוארד דה בונו

היום, 25 נ'ים אחרי שאדוארד דה בונו הציג את האנח "חשיבה לאטרלית", מכירים הכל בחשיבותה של החשיבה היצירתית. אך רק אצט'ים ודצ'ים מה ניתן לצפות אל מנת להיות יצירתיים: כיצד לציב את רציונות חדשים ודרכים טובות יותר לצבצב דברים, כיצד להציג את התוכנות ולתפוס את חדשות.

מי שיקרא ספר זה, וישטק את חלק מתפוסותיו, יוכל לראות אחרים נוספים מהפוטנציאל הטמון בו, ולהבטיח לעצמו אתיד פורה, מרתק ומצ'יין יותר.

הוצאת מכון ברנקו וייס לטיפוח החשיבה והאגף לתוכניות לימודים, משרד החינוך, התרבות והספורט 1996. להזמנת הספר ראו דף הזמנה מצורף.